

SLUČAJNI PROCESI 1 (FINMAT) — 2. pisni izpit

Čas pisanja: 90 min. Zbrati je možno 100 točk.

Lahko pišete s svinčnikom.

10. julij 2015

1. Nek študent se je odločil da bo začel varčevati. Njegovo začetno stanje (ob času nič) na varčevalnem računu je nič. Ob prihodnih časih homogenega Poissonovega procesa N z intenziteto $\lambda = 2/\text{mesec}$ dobi od svojih staršev žepnino (vsakič vsaj 100 EUR), od katere $a = 100$ EUR vendarle odmakne, in položi na varčevalni račun (preostalo pa potroši). Na varčevalnem računu se denar obrestuje s konstantno zvezno obrestno mero $r = 0.2/\text{mesec}$. Drugih prihodkov (na varčevalni račun) študent nima, denarja z varčevalnega računa (do nadaljnjega) ne dviguje.
- (a) (10 točk) S kolikšno verjetnostjo bo študent v naslednjih $t_0 = 2$ mesecih prejel žepnino največ trikrat, vendar vsaj enkrat? S kolikšno verjetnostjo pa v tem istem obobju sploh ne bo nobenkrat prejel žepnine?
- (b) (15 točk) Določi matematično upanje stanja na varčevalnem računu študenta po $t_1 = 1$ letu.

(Obnovimo zvezno obrestovanje (pri konstantni zvezni obrestni meri r): znesek $Z \in [0, \infty)$ naraste v časovnem intervalu $\Delta \in [0, \infty)$ (intervalu časa znotraj katerega je znesek na računu) na $Ze^{r\Delta}$.)

Rešitev. (a). $\text{Pois}(\lambda t_0)(\{1, 2, 3\}) = e^{-\lambda t_0}(\lambda t_0 + (\lambda t_0)^2/2 + (\lambda t_0)^3/6)$. $\text{Pois}(\lambda t_0)(\{0\}) = e^{-\lambda t_0}$. (b). Naj bodo $(S_i)_{i \geq 1}$ kot običajno prihodni časi N -ja. Stanje na računu ob času t_1 : $W = \sum_{i=1}^{N_{t_1}} a e^{r(t_1 - S_i)}$. Sledi:

$$\mathbb{E}[W] = \sum_{k=0}^{\infty} \mathbb{E}[W | N_{t_1} = k] \mathbb{P}(N_{t_1} = k) = \sum_{k=1}^{\infty} a k \frac{e^{rt_1} - 1}{rt_1} e^{-\lambda t_1} \frac{(\lambda t_1)^k}{k!} = a \frac{\lambda}{r} (e^{rt_1} - 1),$$

kjer smo upoštevali (med drugim) lastnost vrstilnih statistik.

2. Naj bo N homogen Poissonov proces z intenziteto $\lambda \in (0, \infty)$.
- (a) (13 točk) Določi $\mathbb{E}[N_t^2]$ (za $t \geq 0$). Pokaži, da je proces $((N_t - \lambda t)^2 - \lambda t)_{t \geq 0}$ martingal (glede na naravno filtracijo $\mathcal{F}^N$ procesa N).
- (b) (12 točk) Naj bo še $\theta \in \mathbb{R}$. Določi $\mathbb{E}[e^{\theta N_t}]$ (za $t \geq 0$). Pokaži da je tudi proces $(e^{\theta N_t - \lambda t(e^\theta - 1)})_{t \geq 0}$ martingal (glede na naravno filtracijo $\mathcal{F}^N$ procesa N).
- ($\mathcal{F}_t^N = \sigma(N_s, s \in [0, t])$, $t \in [0, \infty)$.) **Namig:** V točki (a), oz. (b), bo smiselno določiti (za $0 \leq s \leq t < \infty$) pogojno upanje $\mathbb{E}[(N_t - \lambda t)^2 - \lambda t | \mathcal{F}_s^N]$, oz. $\mathbb{E}[e^{\theta N_t - \lambda t(e^\theta - 1)} | \mathcal{F}_s^N]$.

Rešitev. Naj bo N homogen Poissonov proces z intenziteto $\lambda \in (0, \infty)$ glede na filtracijo $\mathbb{F} = (\mathcal{F}_t)_{t \geq 0}$ (lahko vzamemo naravno filtracijo). Merljivosti so neposredno razvidne. (a). Integrabilnost je jasna, ker ima Poissonova porazdelitev končen drugi moment: $\mathbb{E}[N_t^2] = \lambda t + (\lambda t)^2$, $t \in [0, \infty)$. Računamo (upoštevamo da je N_s $\mathcal{F}_s$ -merljiva): $\mathbb{E}[(N_t - \lambda t)^2 | \mathcal{F}_s] = \mathbb{E}[(N_t - N_s + N_s - \lambda t)^2 | \mathcal{F}_s] = \mathbb{E}[(N_t - N_s)^2 | \mathcal{F}_s] + 2(N_s - \lambda t)\mathbb{E}[N_t - N_s | \mathcal{F}_s] + (N_s - \lambda t)^2$, s.g. Iz $N_t - N_s \sim \text{Pois}(\lambda(t-s))$ in neodvisnosti $N_t - N_s$ od $\mathcal{F}_s$ dobimo $\mathbb{E}[(N_t - N_s)^2 | \mathcal{F}_s] = (\lambda(t-s))^2 + \lambda(t-s)$ ter $\mathbb{E}[N_t - N_s | \mathcal{F}_s] = \lambda(t-s)$ s.g.; torej $\mathbb{E}[(N_t - \lambda t)^2 - \lambda t | \mathcal{F}_s] = (\lambda(t-s))^2 + \lambda(t-s) + 2(N_s - \lambda t)\lambda(t-s) + (N_s - \lambda t)^2 - \lambda t = (N_s - \lambda s)^2 - \lambda s$ s.g. (b). Velja $\mathbb{E}e^{\theta N_t} = \sum_{k=0}^{\infty} \frac{(\lambda t)^k}{k!} e^{\theta k} e^{-\lambda t} = e^{\lambda t(e^\theta - 1)}$, $t \in [0, \infty)$, v posebnem imamo integrabilnost. Končno je s.g. $\mathbb{E}[e^{\theta N_t - \lambda t(e^\theta - 1)} | \mathcal{F}_s] = e^{\theta N_s - \lambda s(e^\theta - 1)} \mathbb{E}[e^{\theta(N_t - N_s)} | \mathcal{F}_s] = e^{\theta N_s} e^{\lambda(-t+s)(e^\theta - 1)} = e^{\theta N_s - \lambda s(e^\theta - 1)}$.

3. Dan je Poissonov proces N s funkcijo intenzitete $\rho(t) = \frac{1}{1+Vt^2}$, $t \in [0, \infty)$.
- (a) (13 točk) Za $t \geq 1$, ter $n \in \mathbb{N}_0$, določi $\mathbb{P}(N_t = n)$.
- (b) (12 točk) Določi še porazdelitev slučajne spremenljivke $N_\infty := \lim_{t \rightarrow \infty} N_t$. Ali je $N_\infty < \infty$ s.g.?

Rešitev. $N_t \sim \text{Pois}(\int_0^t \frac{1}{1+Vs^2} ds)$, torej $\mathbb{P}(N_t = n) = \frac{(2-1/t)^n}{n!} e^{-(2-1/t)}$. Naprej je po dominirani konvergenci $\mathbb{P}(N_\infty = n) = \frac{2^n}{n!} e^{-2}$, se pravi $N_\infty \sim \text{Pois}(2)$, in v posebnem $N_\infty < \infty$ s.g.

4. Naj bodo $(T_i)_{i \in \mathbb{N}}$ n.e. – s porazdelitveno funkcijo F – p. slučajne spremenljivke z vrednostmi v $[0, \infty)$, končnim upanjem $\mu := \mathbb{E}T_1 < \infty$, $F(0) < 1$; $S_n := \sum_{i=1}^n T_i$, $n \in \mathbb{N}_0$, ter $N_t := \sum_{n \in \mathbb{N}} \mathbb{1}(S_n \leq t)$, $t \in [0, \infty)$, pripadajoči prenovitveni proces.
- (a) (13 točk) Pokaži da je za $t \in [0, \infty)$, $\mathbb{E}[N_t] - \frac{t}{\mu} = \frac{\mathbb{E}[E_t]}{\mu} - 1$, kjer je $E_t = S_{N_t+1} - t$ presežek procesa N ob času t . Razloži še zakaj je $\mu > 0$! **Namig:** Waldova identiteta za čas ustavljanja $N_t + 1$ (glede na katero filtracijo (že)!?).
- (b) (12 točk) Sklepaj, da je $\liminf_{t \rightarrow \infty} \left(\mathbb{E}[N_t] - \frac{t}{\mu} \right) \geq -1$. Najdi primer prenovitvenega procesa pri katerem je $\liminf_{t \rightarrow \infty} \left(\mathbb{E}[N_t] - \frac{t}{\mu} \right) = -1$.

Rešitev. (a). Ker je $N_t + 1$ čas ustavljanja glede na naravno filtracijo zaporedja $(T_i)_{i \in \mathbb{N}}$ (namreč $\{N_t + 1 \leq n\} = \{N_t < n\} = \Omega \setminus \{N_t \geq n\} = \Omega \setminus \{S_n \leq t\} \in \sigma(T_1, \dots, T_n)$, $n \in \mathbb{N}_0$), in so $(T_i)_{i \in \mathbb{N}}$ e.p. nenegativne slučajne spremenljivke, T_{i+1} neodvisna od $\sigma(T_1, \dots, T_i)$, $i \in \mathbb{N}$, sledi iz Waldove identitete: $\mathbb{E}[\sum_{i=1}^{N_t+1} T_i] = \mathbb{E}[N_t + 1]\mathbb{E}[T_1] = (\mathbb{E}[N_t] + 1)\mu$. Po drugi strani je $\mathbb{E}[\sum_{i=1}^{N_t+1} T_i] = \mathbb{E}S_{N_t+1} = \mathbb{E}E_t + t$, od koder z malo preurejanja takoj rezultat ($\mu > 0$, ker je $F(0) < 1$, in torej $T_1 > 0$ s pozitivno verjetnostjo). (b). Prva izjava sledi iz $E_t \geq 0$, ko vzamemo $\liminf$ na obeh straneh enakosti iz (a). Za iskani primer, fiksirajmo $a \in (0, \infty)$, in naj bo $T_i = a$ za vsak $i \in \mathbb{N}$. Tedaj je $N_t = \lfloor t/a \rfloor$, $t \in [0, \infty)$, $\mu = a$, in je $\liminf_{t \rightarrow \infty} \left(\mathbb{E}[N_t] - \frac{t}{\mu} \right) = -1$, ker je $\lim_{\rho \uparrow 1} \left(\lfloor \frac{ka + \rho a}{a} \rfloor - \frac{ka + \rho a}{a} \right) = -1$ za vsak $k \in \mathbb{N}$ (pri poljubno velikih t -jih, smo poljubno blizu -1 s to razliko).